

Piše:
dr. Mato Gostiša

Programski manifest Združenja svetov delavcev Slovenije (ZSDS)

»Za sodobno ekonomsko demokracijo namesto mezdnega kapitalizma!«

Združenje svetov delavcev Slovenije (ZSDS) je programski manifest s tem naslovom kot svoj temeljni programski dokument, ki sicer predstavlja osnovno teoretično podstat in glavno vodilo celotnega njegovega delovanja, sprejelo že leta 2009. Upošteva nova teoretična spoznanja in izkušnje iz prakse pa je na svojem nedavnem strokovnem posvetu po predhodno opravljeni široki javni razpravi med članstvom sprejelo prenovljeno in bistveno izpopolnjeno verzijo tega dokumenta, ki ga povzemamo v nadaljevanju.¹

Vsebina in bistvo manifesta

Dve osnovni vsebini manifesta

Programski manifest ZSDS »Za sodobno ekonomsko demokracijo namesto mezdnega kapitalizma!« je dokument, v katerem združenje zelo jasno in decidirano opredeljuje ter tudi podrobneje teoretično utemeljuje:

1) *prvič*, dolgoročno vizijo bodočega družbenoekonomskega razvoja, kateri sledi, oziroma za katero se zavzema s svojim delovanjem, tj. **ekonomsko demokracijo kot nek nov, perspektivnejši**, se pravi,

- ekonomsko učinkovitejši,
- socialno pravičnejši in tudi
- okoljsko odgovornejši,

družbenoekonomski sistem, ki naj bi (za razliko tako od aktualnega kapitalizma, kakor tudi za razliko od raznih oblik socializmov, kakršne je praksa po svetu bolj ali manj neuspešno preizkušala doslej) **temeljil na principih popolne »enakosti« korporacijskih in drugih ekonomskih pravic iz dela in kapitala**;

2) *in drugič*, ključne ekonomske in pravne argumente ter predloge konkretnih ukrepov za kolikor mogoče pospešen raz-

voj vseh treh **temeljnih oblik sodobne t. i. organizacijske participacije zaposlenih oziroma delavske participacije**, to so:

- sodelovanje delavcev pri upravljanju (»delavsko soupravljanje«),
- udeležba delavcev pri dobičku in
- širše notranje lastništvo (bodisi v obliki delavskega delničarstva bodisi delavskega zadrugištva),

ki seveda kot take vsekakor že zdaj predstavljajo zametke bodoče »prave« ekonomske demokracije, čeprav zaenkrat še **znotraj nespremenjenih sistemskih okvirov aktualnega družbenoekonomskega sistema**.

Ekonomska demokracija ni »sinonim« za notranje lastništvo zaposlenih

V zvezi s tem velja morda že uvodoma posebej opozoriti, da zgoraj omenjenega **širšega delavskega lastništva** kot oblike sodobne organizacijske participacije zaposlenih (čeprav ga sicer ZSDS vsekakor zelo podpira kot nadvse priporočljivo in koristno dodatno sestavino celovite ekonomske demokracije) ta programski manifest teoretično ne šteje za morebiten »**nujni pogoj**« (*conditio sine qua non*) za vzpostavitev

ekonomske demokracije kot »novega« družbenoekonomskega sistema. Predvsem pa tudi ne kot »sinonim« pojmu ekonomske demokracije. In v tej točki se teorija ekonomske demokracije, ki jo zagovarja ZSDS v tem programskem manifestu, že v samem temelju bistveno razlikuje od teorij, ki ekonomsko demokracijo pogojujejo oziroma preprosto kar enačijo z delavskim delničarstvom in delavskim zadrugištvom, v katerem vidijo tudi **edino možno obliko »ekonomsko demokratičnega« podjetja**. Se pravi, v bistvu podpirajo logiko, da je edinole lastništvo nad kapitalom (ne pa tudi lastništvo nad delom!?) tisto, ki lahko predstavlja temelj korporacijskih pravic, tj. pravice do upravljanja podjetij in udeležbe pri dobičku. Prav **negacija te ekonomske in pravne logike** pa je osnovno izhodišče teorije ekonomske demokracije, ki jo utemeljuje ta programski manifest.

Če je namreč lastnina nad delom kot (kapitalu nesporno ekonomsko povsem enakovrednim!) produkcijskim dejavnikom/faktorjem **enako »sveta«** kot lastnina nad kapitalom (in v vsakem civiliziranem pravnem sistemu o tem ne bi smelo biti niti najmanjšega dvoma!), potem ni videti prav nobene systemske potrebe po tem, da bi morali delavci za to, da bi bili nekoč lahko povsem »enakopravni« subjekti v sistemu korporacijskega upravljanja in /raz/delitve poslovnih rezultatov podjetij, **neizogibno najprej postati istočasno tudi lastniki**

¹ Gre za obsežnejši dokument pretežno teoretične narave, ki obsega okoli 120 tipkanih strani, celotno besedilo manifesta pa je objavljeno na spletni strani ZSDS na naslovu https://www.delavska-participacija.com/wp-content/uploads/2022/08/Manifest-ZSDS_Programski-Noveliran-16.-avg-2022.pdf.

kapitala. Čemu? Za njihovo vsestransko »sistemsko enakopravnost« lastnikom kapitala, ki je v obstoječem kapitalizmu žal ni, bi namreč morala **po normalni pravni logiki popolnoma zadostovati že njihova lastninska pravica nad delom.** Bistvo »prave« ekonomske demokracije je torej popolna »sistemsko izenačitev« vseh korporacijskih upravičenj iz naslova lastninskih pravic nad delom in kapitalom, ne pa t. i. personalna kumulacija lastnine nad obema temeljnima produkcijskima faktorjema v rokah delavcev. Ta je za omenjene namene v bistvu povsem nepotrebna, obenem pa – vsaj kot »splošen« model družbenoekonomskega sistema – verjetno tudi precej utopična.

Praktični pomen tega »teoretičnega« dokumenta

Že uvodoma je vsekakor treba opozoriti na velik **tudi praktični pomen** tega (teoretičnega) dokumenta, oziroma dejstva, da ZSDS nek tak dokument sploh ima in ga brez dvoma tudi nujno potrebuje, če želi biti v svojih prizadevanjih za hitrejši razvoj delavske participacije in ekonomske demokracije v Sloveniji uspešno. Čeprav se namreč morda komu zdi povsem odveč, da bi se sveti delavcev in njihovo združenje sploh kakorkoli ukvarjali s tovrstnim družbenoekonomskim teoretiziranjem (namesto da bi vso razpoložljivo energijo usmerili prvenstveno v povsem »akcijske bitke« za nadaljnjo normativno in praktično širitev obstoječih participacijskih pravic delavcev), se je nujno zavedati, da bo treba to »bitko« v resnici vsekakor najprej in primarno **dobiti predvsem na teoretični in strokovni ravni, šele nato, oziroma kvečjemu vzporedno, pa jo bo mogoče dobiti tudi v praksi.**

Bistvena razlika med »participacijskimi pravicami« in »pravicami iz delovnega razmerja«

Vedeti namreč moramo:

- da so omenjene participacijske pravice delavcev (predvsem pravica do soupravljanja podjetij in do udeležbe pri dobičku) v bistvu »**korporacijske**

pravice«, ki so po svoji pravni naravi že v osnovi nekaj popolnoma drugega kot »**pravice delavcev iz delovnega razmerja**«, in da kot take danes niti približno še niso nekaj »**sistemsko samoumevne**« (tako kot to velja, denimo, za plače in druge klasične delovnopravne pravice, ki jih delavci lahko po potrebi povsem legalno »izborijo« tudi s klasičnimi sredstvi sindikalnega boja),

- ampak je ravno obratno – veljavna in danes še vedno absolutno prevladujoča »**klasična**« ekonomska in pravna teorija kapitalizma (s tem pa tudi aktualni institucionalni sistem kot tak!) **vse korporacijske pravice »izvirno« priznava izključno samo lastnikom kapitala in nikomur drugemu.**

Delavcem torej glede tega v aktualnem kapitalizmu za zdaj načeloma in »sistemsko samoumevno« ne pripada nobena od teh pravic. In večina delavcev po svetu danes tudi dejansko nima še nič od tega. Razen kolikor jim nekateri, recimo temu, bolj »razsvetljeni« lastniki tega ne priznajo **na povsem prostovoljni podlagi**, ali pa kolikor jim nekatere, relativno še zelo redke države vsaj nekaj malega tovrstnih pravic **priznajo skozi svojo zakonodajo** (med njimi je k sreči tudi Slovenija s tem našim Zakonom o sodelovanju delavcev pri upravljanju – ZSDU).

Tudi to je seveda, da se bomo pravilno razumeli, na tej stopnji družbenoekonomskega razvoja **sila pomembno.** Kajti vseeno gre, kot rečeno, vsaj za zametke in prve konkretne nastavke neke bodoče »prave« ekonomske demokracije. Toda zavedati se je treba, da delavska participacija, kolikor je pač danes v okviru veljavnega družbenoekonomskega sistema sploh že obstaja, zaenkrat nikakor **še nima svoje teoretične podlage v uvodoma omenjeni teoriji ekonomske demokracije**, ki že v osnovi predpostavlja:

- popolnoma »**enakopravno**« soupravljanje in
- »**obvezno**«, ne zgolj nekakšno »**prostovoljno**« udeležbo delavcev pri dobičku,

in sicer oboje sorazmerno z ugotovljenim dejanskim prispevkom dela k produktu oziroma poslovnim rezultatom podjetij. Nasprotno.

Arhaične predpostavke »klasične« ekonomske in pravne teorije kapitalizma

Za zdaj imamo namreč glede tega še vedno opravka z **izjemno globoko zakoreninjeno** zgoraj omenjeno »**klasično**« – sicer že več kot 200, skoraj 250 let staro – ekonomsko in pravno teorijo kapitalizma, ki pa je kot taka v vseh osnovnih elementih žal še danes podlaga tudi celotni obstoječi »**institucionalni**« ureditvi aktualnega družbenoekonomskega sistema. Zlasti veljavni pravni zasnovi kapitalističnega podjetja/korporacije/gospodarske družbe in na njej temelječemu »mezdnemu« produkcijskemu odnosu med lastniki dela in kapitala, ki sicer izhajata še iz časov prve industrijske revolucije in pred njo.

Kakorkoli se torej morda sliši po svoje nepojmljivo in skorajda neverjetno, je aktualni kapitalizem, ki ga živimo, tako po svojem najglobljem ekonomskem bistvu kot tudi po svoji osnovni institucionalni zasnovi v bistvu **še vedno čisto navaden »klasični mezdni kapitalizem**«, kakršen se je sicer razvil v razmerah 18. in 19. stoletja. Ta je bil v okoliščinah tistega časa seveda vsekakor res »naprednejši« družbenoekonomski sistem v primerjavi z dotedanji (sužnjelastništvo, fevdalizem), v radikalno spremenjeni objektivni družbenoekonomski realnosti 21. stoletja kot »**eri znanja in človeškega kapitala**« pa brez dvoma postaja že zelo resna cokla nadaljnjemu družbenoekonomskemu razvoju. In kot tak proizvaja tudi vsem znane **čedalje bolj katastrofične ekonomske, socialne in okoljske učinke ter posledice.**

Z vidika obravnavane teme, tj. nujne vzpostavitve »ekonomske demokracije«, pa je zanj značilno predvsem to, da:

1. je v njem DELO sistemsko še vedno obravnavano kot **navadno tržno blago**, delavci pa zgolj kot pogodbeno najeta »delovna sila« oziroma »**delojemalci**«, ki formalno niso člani korporacije/gospodarske družbe kot pravnoorganizacijske oblike kapitalističnega podjetja, ampak so z njo samo **v pogodbenem delovnem razmerju za mezdo/plačo** kot »tržno ceno delovne sile«;

2. se KAPITAL, ki je skupaj s svojimi lastniki in tem sistemom kar sam po sebi, tj. brez dela in delavcev kot integralne se-

² Takšna ali drugačna »združba« lahko pridobi status pravne osebe (še)le, če ima zagotovljen »popoln« tako materialni kot personalni substrat, ki je potreben za uresničevanje njenega temeljnega namena. V danem primeru je to izvajanje produkcije, ki pa brez dela in delavcev seveda objektivno ni mogoča, torej gre za neizogibni sestavini materialnega in personalnega substrata korporacije/gospodarske (z) družbe kot pravne osebe. Kapital sam po sebi s svojimi lastniki ni sposoben proizvajati (še) ničesar, ampak je šele nekakšen »zarodek« podjetja v ekonomskem smislu. Torej tudi ne bi smel pridobiti statusa pravne osebe in s tem »delodajalca« (tj. kupca delovne sile na trgu dela). A pravo mu danes ta status povsem neupravičeno in zoper vsa lastna temeljna načela kljub vsemu priznava in s tem posredno »institucionalizira« tudi famozno »mezdno delovno razmerje«.

stavine produkcijskih procesov, institucionalno organiziran v obliki korporacije/gospodarske družbe kot pravne osebe (čeprav že po temeljnih načelih teorije pravnih oseb za tak status niso izpolnjeni niti najosnovnejši pogoji³), šteje kot »**podjetje**« in »**delodajalec**« delavcem;

3. se LASTNIKI KAPITALA na tej podlagi avtomatično štejejo kot »lastniki podjetij«³ in »edini podjetniki«, s tem pa tudi kot »**edini in izključni korporacijski upravičenci**«.

In temu se reče »**MEZDNI PRODUKCIJSKI ODNOS**«, tj. odnos, v katerem so delavci sistemsko že vnaprej postavljeni v delovnopravno, odločevalsko in ekonomsko odvisen in absolutno podrejen položaj nasproti lastnikom kapitala kot »lastnikom podjetij«.

Brez »nove« družbenoekonomske teorije tudi nikoli ne bo resne delavske participacije!

Skratka, tisto, kar želimo s povedanim poudariti, je naslednje:

1.

Zavedati se moramo, da takšen obseg **delavskega soupravljanja in udeležbe pri dobičku**, kakršnega imamo v zakonodaji in v praksi danes, nikakor (še) ni rezultat nekih teoretičnih spoznanj o tem, da naj bi bili to v bistvu »naravni in samoumevni« ekonomski pravici delavcev, ampak je izključno le rezultat **čisto navadne ekonomske računic**. Konkretno, gre za posledico izsledkov empiričnih študij sodobnih poslovnih ved, ki nesporno dokazujejo signifikantno pozitiven motivacijski učinek vseh treh uvodoma navedenih oblik sodobne delavske participacije na zaposlene in posledično seveda tudi na **poslovno uspešnost podjetij**. Samo zaradi tega in na tej osnovi se torej danes, tako v zakonodaji kot v praksi, uvaja nekaj delavskega soupravljanja in finančne participacije zaposlenih (tj. udeležbe pri dobičku in notranjega lastništva). Če ne bi bilo teh študij, bi bilo vsega tega vsekakor sila malo, če sploh kaj. In glede tega se kajpak ne kaže preveč slepiti.

A razvoj delavske participacije na teh »teoretičnih« podlagah ima seveda svoje

objektivne meje. In zgolj po tej poti brez dvoma nikoli ne bo mogoče bistveno razširiti participacijskih pravic delavcev ter doseči prej omenjenih temeljnih ciljev razvoja ekonomske demokracije kot »bistveno novega« družbenoekonomskega sistema. Nekaj **neizkoriščenega prostora** v tem smislu, ki ga je vsekakor treba poskusiti maksimalno izkoristiti, brez dvoma še obstaja tudi

Dokler bo družbo in politiko obvladovala etablirana »klasična«, torej »mezdno kapitalistična«, ekonomska in pravna teorija kapitalizma, bo kakršenkoli resnejši napredek sodobnih oblik delavske participacije in ekonomske demokracije sila težaven, skoraj nemogoč.

v okvirih danega »mezdno kapitalističnega« sistema. Toda več kot toliko teh svojih (teoretično bojda »izključnih«!) korporacijskih pravic, si lastniki kapitala »prostovoljno«, torej **brez temeljitejše rekonstrukcije samih osnov družbenoekonomskega sistema kot takega**, zagotovo ne bodo pustili »odtujiti« in jih enakopravno deliti z delavci.

Mnogi menedžerji in lastniki so, denimo, na zgoraj navedenih (prevladujočih) teoretičnih osnovah še danes sveto prepričani, da je **delavsko soupravljanje** po ZSDU nekaj popolnoma »nenaravnega za kapitalizem« in ga zato tolerirajo ter – bolj ko ne zgolj formalistično – uresničujejo samo kot nekakšno »nujno zlo«. Ker pač tako določa zakon. Da o **udeležbi delavcev pri dobičku podjetij**, ki ga veljavni zakon (ZUDDob) – žal za zdaj zgolj na prostovoljni podlagi – celo davčno še posebej stimulira, niti ne govorimo. Podatki o sila skromnem številu slovenskih podjetij, ki so to udeležbo dejansko vpeljala, so več kot zgovorni. Dolgoročno torej o neki »pravi« ekonomski demokraciji, če bo uveljavljena zgolj kot »**ekonomski imperativ**«, lahko za zdaj zgolj le sanjamo.

2.

Dokler bo torej celoten družbenoekonomski sistem (ter družbo in politiko na splošno) obvladovala zgoraj predstavljena etablirana »klasična (mezdno kapitalistična)« ekonomska teorija, bodo tudi odpori

zoper kakršnokoli resnejšo, zlasti še normativno oziroma zakonsko širitev korporacijskih pravic delavcev zelo močni. In jih bo, kot kaže tudi dosedanja praksa, **brez neke »močne nasprotne teorije«** tudi v bodoče strahovito težko prebijati s kakršnimikoli tovrstnimi idejami in predlogi.

In to je tudi razlog, zaradi katerega se morajo delavske organizacije (tj. tako zdru-

ženje svetov delavcev kot seveda tudi sindikati, ki bi na tem področju vsekakor lahko igrali ključno razvojno vlogo) čim prej »oborožiti« s tovrstno nasprotno teorijo, ki je v današnjih razmerah praktično tudi edino logična. Drugega »orožja« kot takšne teorije namreč nimajo, če hočejo na dolgi rok **rešiti delavce iz sedanjega, sistemsko popolnoma nevzdržnega »meznega« položaja v družbenoekonomskih razmerjih**, ki je zgodovinsko povsem preživet. In svet popeljati v smeri intenzivnega razvoja »ekonomske demokracije« kot novega, ekonomske učinkovitejšega, socialno pravičnejšega in okoljsko odgovornejšega družbenoekonomskega sistema. Na silo in zgolj z nekim »aktivizmom« se namreč v tem smislu ne da doseči (več) praktično ničesar.

Negacija tako »klasične« kot tudi »marksistične« politične ekonomije

Seveda to ne more biti »kar nekaj, samo da je«, ampak mora biti to neka res **relevantna, argumentacijsko močna in znanstveno upoštevana teorija**, ki je sposobna tudi dejansko na nivoju parirati omenjeni preživeti klasični ekonomski in pravni teoriji kapitalizma. In ki bo sposobna argumentirano dokazati, da je delo pri ustvarjanju kakršnegakoli produkta:

- že po elementarni »**ekonomski**« logiki popolnoma enakovreden temeljni produkcijski dejavnik kapitalu, in
- da bi zato po elementarni »**pravni**« logiki morali delavci sistemsko uživati popolnoma enake korporacijske in druge ekonomske pravice, kot jih danes veljavno pravo priznava lastnikom kapitala.

In to je tudi osnovni smisel in namen tega Programskega manifesta ZSDS. Gre

³ Pojem »lastniki podjetij«, ki se danes sicer pogosto pojavlja celo v resni znanstveni literaturi, je zaradi pravne korektnosti namenoma postavljen v narekovaje, kajti podjetja kot pravne osebe (tj. korporacije/gospodarske družbe) pravno gledano sploh ne morejo imeti svojih »lastnikov«, ampak so lahko le sama lastniki določenega premoženja. Res pa je, da so »korporacijska upravičenja« lastnikov kapitala (pravica upravljanja podjetja in njegovega premoženja, pravica do ustreznega deleža dobička, pravica do alikvotnega deleža v primeru likvidacije ali stečaja družbe) v bistvu smiselno enaka kot klasična lastninska upravičenja (pravica imeti stvar v posesti, jo uporabljati in uživati na najboljšežnji način ter z njo razpolagati).

za dokument, ki sicer **povzema praktično vsa ključna spoznanja sodobne teorije ekonomske demokracije**, in ki zato vsekakor ustreza omenjenim kriterijem. Dejstvo, na katerega velja že uvodoma posebej opozoriti, pa je, da teorija ekonomske demokracije, ki jo zagovarja ta manifest, že v osnovi predstavlja **precejšen odmik**

- tako od »**klasične**«,
- kot tudi od »**marksistične**« politične ekonomije,

in da kot tak pravzaprav v celoti temelji ravno na kritični analizi in kritični distanci do teh dveh teorij. Gre torej za »**tretjo pot**« v **politični ekonomiji**.

Ključne teze teorije ekonomske demokracije

Ključne teze teorije ekonomske demokracije, ki bodo v nadaljevanju tudi podrobneje pojasnjene, lahko strnemo naslednjih v petih točkah:

1. »**Tektonske**« **spremenbe** v objektivni družbenoekonomski realnosti 21. stoletja v smeri izjemno hitro naraščajočega produkcijskega pomena »človeškega« in nasploh »intelektualnega kapitala« podjetij **ne opravičujejo več prav nobene sistemske prevlade kapitala nad delom**.

2. **Teoretično izhodišče** celotnega sistema družbenoekonomskih odnosov med lastniki dela in kapitala mora nujno postati **£. i. Pettyjev aksiom**, ki ga veljavna ekonomska teorija zaenkrat žal povsem spregleduje in zanemarja.

3. **Jedro problematičnosti** aktualnega kapitalizma nista ne trg in ne zasebna lastnina produkcijskih sredstev sama po sebi (razen v segmentu spornega t. i. kvazitrga dela), ampak je to **mezno delovno razmerje** kot temeljno produkcijsko razmerje med lastniki dela in kapitala, ki pa je izključno »produkt veljavnega prava« in bi bilo lahko tudi v pogojih povsem zasebnolastniškega in tržnega gospodarstva tudi popolnoma drugačno, tj. »partnersko« v pravnem pomenu te besede.

4. Temeljita sprememba tega spornega produkcijskega odnosa je nujno pogojena

predvsem s predhodno temeljito rekonstrukcijo veljavne pravne zasnove kapitalističnega podjetja/korporacije v kot temeljne ekonomske celice družbe v smeri povsem »**enako/pravne skupnosti dela in kapitala ter njihovih lastnikov**«.

5. **Evolutivni prehod v ekonomsko demokracijo** seveda ne bo možen ravno čez noč, ampak naj bi potekal **postopoma, v dveh fazah**:

a) **I. faza** – maksimalen razvoj vseh treh temeljnih oblik uvodoma omenjene sodobne delavske participacije že znotraj okvirov obstoječega družbenoekonomskega sistema,

b) **II. faza** – rekonstrukcija pravne zasnove »kapitalistične korporacije« in s tem prehod v »pravo« ekonomsko demokracijo.

Radikalno spremenjena objektivna družbenoekonomska realnost

Struktura tržne vrednosti podjetij

Kar zadeva prvo tezo o radikalno spremenjeni objektivni družbenoekonomski re-

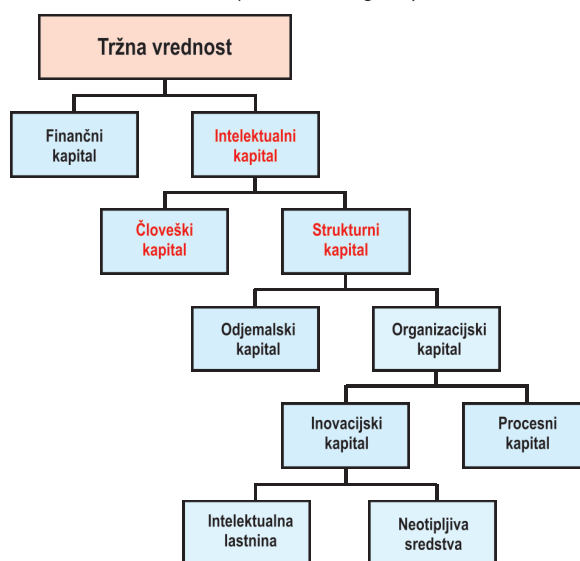
lektualnega kapitala, katerega nosilci so zaposleni, si najprej pogledajmo »splošno« strukturo tržne vrednosti podjetij, ki jo nazorno prikazuje znamenita t. i. Skandiina oziroma (po njenem avtorju) Edvinssonova vrednostna shema (Slika 1).

Tržno vrednost podjetja torej sestavljata **finančni kapital**, tj. kapital, ki ga v podjetje vložijo lastniki, in **intelektualni kapital**, tj. kapital, katerega nosilci so zaposleni⁵. Slednji pa se potem naprej deli na:

1) **človeški kapital**, tj. znanje in delovne zmožnosti oziroma kompetence, ustvarjalnost, vrednote in »zavzetost« (tj. delovna motivacija ter organizacijska pripadnost) zaposlenih, in

2) **strukturni kapital**, katerega pa tvorijo vse tiste stvaritve človeškega kapitala, ki so že postale neka trajna vrednost podjetja (in je zaposleni ne odnesejo s seboj, ko zapustijo službo), kot na primer: inovacije, organizacija dela in know how, izgrajeni odnosi s kupci in dobavitelji, izgrajena organizacijska kultura, baze podatkov, ugled podjetja itd., pri čemer v nadaljnjo »razdelavo« tega kapitala, prikazano na sliki 1, na tem mestu ne bomo zahajali.

Slika 1: Skandiina vrednostna shema (Skandia navigator)

Vir: Edvinsson, Leif (1997: 369).⁴

alnosti v smislu izrazito hitro naraščajočega produkcijskega pomena t. i. inte-

Intelektualni kapital je torej tisto »**neotipljivo (skrito) premoženje**«⁶, ki približno sovпада z v nadaljevanju uporabljanim pojmom »**neopredmetena sredstva**«⁷ podjetja, katera niso prikazana v obstoječih bilancah stanja (in teh je pretežna večina⁷). Ključni sestavini neopredmetenih sredstev sta človeški in strukturni kapital, ki skupaj tvorita pojem intelektualnega kapitala podjetij. Za ustvarjanje nove vrednosti v produkcijskih procesih je intelektualni kapital seveda enako pomemben kot denarna

⁴ Edvinsson Leif: Developing Intellectual Capital at Skandia. Long Range Planning, London, str. 366–373.

⁵ Pri tej trditvi gre zaradi konkretnega konteksta, v katerega je postavljena (tj. nazornega prikaza radikalnih sprememb v objektivni družbenoekonomski realnosti, ki nujno zahtevajo čim prejšnjo vzpostavitev popolne »korporacijske enakopravnosti« delavcev), za zavestno rahlo poenostavitev. In sicer v delu, ki se nanaša na t. i. strukturni kapital kot sestavino intelektualnega kapitala. Ta je namreč res stvaritev »človeškega« kapitala, katerega edini lastniki so delavci, vendar ga ti ustvarjajo tudi s pomočjo »finančnega« kapitala, tako da gre pri strukturnem kapitalu v resnici za neke vrste »ekonomsko solastnino«. A na samo jedro trditve v tem poglavju omenjena rahla poenostavitev nima bistvenega vpliva.

sredstva, naložbe in opredmetena produkcijska sredstva, ki jih v tej shemi označuje pojem »**finančni kapital**«. Kot tak bistveno vpliva na poslovno uspešnost in tržno vrednost podjetij. In če ga obstoječe bilance zaenkrat, kot rečeno, v pretežnem delu (še) ne registrirajo, to seveda nikakor ne pomeni, da ga sploh ni in da je ekonomsko irelevanten, ampak nasprotno.

Aktualni trendi spreminjanja notranje strukture tržne vrednosti podjetij

Omenjene aktualne trende izrazito hitrega naraščanja vrednosti intelektualnega kapitala znotraj tržne vrednosti podjetij pa kažeta slika 2 in slika 3, iz katerih lahko vidimo, da danes v povprečju

- že več kot 85 % tržne vrednosti in s tem seveda tudi dejanske »**produkcijske moči**« podjetij predstavlja intelektualni kapital,
- samo še manj kot 15 % pa finančni kapital, medtem ko je bilo še pred nekaj desetletji skoraj ravno obratno,
- lahko pri podjetjih z visokim deležem neopredmetenih sredstev njihova tržna vrednost tudi do 20-krat in več presega njihovo knjigovodsko vrednost (tj. vrednost finančnega kapitala).

Se pravi, težišče dejanske »produkcijske moči in sposobnosti« podjetij za ustvarjanje nove vrednosti se je že zdavnaj preselilo globoko na stran intelektualnega kapitala, tako da upravičeno govorimo o naravnosti »**tektonskih spremembah**« v objektivni družbenoekonomski realnosti v primerjavi s tisto iz časov nastanka aktualnega kapitalizma kot družbenoekonomskega sistema.

Več kot očiten »sistemski paradoks«

In kaj je torej v zvezi z našo temo o problematiki nadaljnega »logičnega« razvoja družbenoekonomskega sistema ob teh osupljivih podatkih najbolj paradoksalno, v

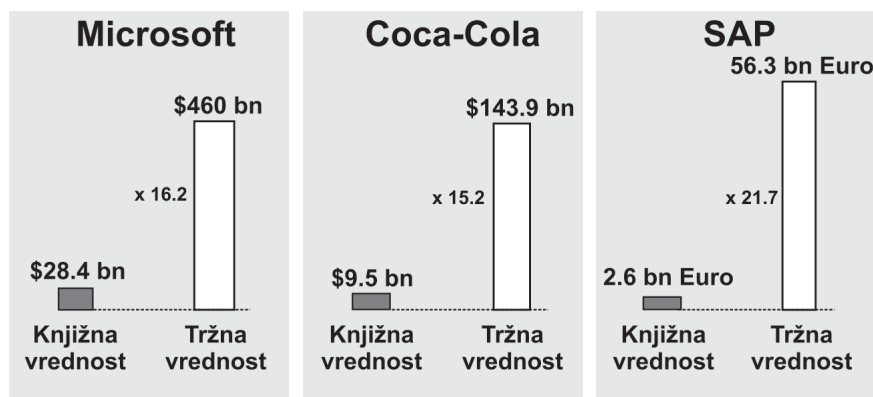
Slika 2: Delež neopredmetenih sredstev podjetij, ki kotirajo na ameriški borzi (borzni indeks S&P 500)

COMPONENTS of S&P 500 MARKET VALUE

Vir: Ocean Tomo, LLC. 2015 (podatki na dan 5. 3. 2015). Annual Study of Intangible Asset Market Value from Ocean Tomo, LLC.⁸

Slika 3: Pri »podjetjih z neopredmetenimi sredstvi« lahko tržna vrednost presega knjigovodsko vrednost tudi do 20-krat in več

Vir: Daum, Juergen H. (2003) Intangible Assets and Value Creation

bistvu že dobesedno izven zdravega razuma?

To, da pa še danes, v 21. stoletju, kljub vsemu celoten sistem korporacijskega upravljanja in prisvajanja poslovnih rezultatov podjetij temelji izključno na lastnini nad finančnim kapitalom, medtem ko delavci kot nosilci intelektualnega kapitala, kot že rečeno, teoretično in institucionalno niso »člani korporacij« in nimajo nobenih korporacijskih pravic. S čim »ekonomsko razum-

nim« je pravzaprav mogoče utemeljiti dejstvo, da lastniki oziroma nosilci kapitala, ki danes ustvarja tudi do 20 ali večkratni delež konkretnega produkta podjetij, kot ga ustvarja njihov bilančni (finančni) kapital, še vedno nimajo popolnoma nobenega vpliva na upravljanje teh podjetij, kot »ekonomsko nagrado« za vložek tega svojega »ekonomsko ključnega« kapitala pa prejema samo mezdo/plačo kot »tržno ceno dela«, ki je povsem neodvisna od ustvarjenega »ekonomskega produkta« podjetja (tj. poslovnega rezultata)? Težko, da s čimerkoli. Če danes tudi že ekonomska teorija človeškemu (in nasploh intelektualnemu) kapitalu priznava status kapitala v pravem pomenu te besede, potem se namreč zdi nekaj popolnoma samoumevnega, da bi moralo tudi veljavno pravo njegovim lastnikom priznavati popolnoma enake korporacijske pravice kot jih priznava lastnikom finančnega kapitala.

⁶ Obstaja več definicij intelektualnega kapitala, pri čemer pa se avtorji v glavnem strinjajo, da ta pojem zajema vse tiste »netelesne« (neopredmetene) sestavine organizacije, ki povečujejo vrednost podjetja ter njegovo poslovno uspešnost, vendar niso prikazane v bilanci stanja. Njihova vrednost se pokaže v - lahko tudi zelo veliki (danes v povprečju že skoraj 6-kratni) - razliki med tržno in knjigovodsko vrednostjo podjetja, katera približno sovpadajo s pojmom »finančni kapital« iz slike 1.

⁷ Med tista neopredmetena (nefizična) sredstva, ki so tudi finančno ovrednotena in prikazana v obstoječih bilanci stanja, sodijo v glavnem le nekateri elementi t. i. strukturnega kapitala, kot so patenti, licence, blagovne znamke in druge pravice industrijske lastnine, dobro ime, nekateri dolgoročni odloži stroški ipd. A vse to je le relativno majhen delček celotnega neotipljivega premoženja oziroma neopredmetenih sredstev podjetja, ki jih sicer zajema pojem intelektualnega kapitala.

⁸ <http://www.oceantomo.com/2015/03/04/2015-intangible-asset-market-value-study>.

Razkorak med veljavno institucionalno zasnovano družbenoekonomskega sistema, temelječo na že omenjeni več kot dve stoletji stari »klasični« ekonomski in pravni teoriji kapitalizma, in objektivno družbenoekonomsko realnostjo 21. stoletja, je danes že tako gromozanski, da ni popolnoma nič nenavadnega, če nam aktualni kapitalizem vsem pred očmi dobesedno pokaže po vseh sivih. In da, kot že rečeno, proizvaja samo še čedalje bolj katastrofične

Edino, kar se lahko ob vsem zgoraj navedenem danes utemeljeno sprašujemo, je torej: **ali je v tako zasnovanem aktualnem družbenoekonomskem sistemu sploh še kaj – tudi najbolj elementarne – ekonomske in pravne logike (če jo je sploh kdaj imel)?**

Zagotovo ne. In slej ko prej bo vsekakor moralo priti do temeljite rekonstrukcije tega sistema. In sicer v tem smislu, da bodo vse korporacijske pravice iz naslova lastništva

Če danes tudi že ekonomska teorija človeškemu (in nasploh intelektualnemu) kapitalu priznava status kapitala v pravem pomenu te besede, potem se zdi nekaj popolnoma samoumevnega, da bi moralo tudi veljavno pravo delavcem kot njegovim nosilcem priznavati popolnoma enake korporacijske pravice, kot jih priznava lastnikom finančnega kapitala.

ekonomske, socialne in okoljske posledice. Drugače temu pač tudi ne more biti. Še kako prav je torej očitno imel znani slovenski ekonomist Jože P. Damijan, ko je že med zadnjo veliko gospodarsko in socialno krizo leta 2014 zapisal pronicljivo – in po moje čedalje bolj aktualno – misel o popolni preživetosti omenjene teorije. Že takrat je namreč zapisal, da bo treba **povsem redefinirati predpostavke in ekonomske teorije napisati na novo**, in da bi bilo trenutno najbolj primerno na najbolj ugledne ekonomske šole obesiti napise »Zaradi preno-

nad delom v celoti **izenačene** s tistimi iz naslova kapitala in **sorazmerne** dejanskemu prispevku enih in drugih k poslovnim rezultatom podjetij. In to je, če ponovimo, tudi **osnovna ideja teorije ekonomske demokracije**.

Temeljno izhodišče teorije ekonomske demokracije

Ta teorija – za razliko od »klasične« politične ekonomije, katere utemeljitelj je Adam Smith – izhaja iz znanega **t. i. Pettyjevega aksioma** (imenovanega po zna-

Edino, kar se lahko ob navedenih podatkih o hitrem premikanju težišča ustvarjanja nove vrednosti na t. i. intelektualni kapital utemeljeno sprašujemo, je torej: ali je v tako zasnovanem družbenoekonomskem sistemu, kakršnega imamo zdaj, sploh še kaj – tudi najbolj elementarne – ekonomske in pravne logike (če jo je sploh kdaj imel)?

ve zaprto»⁹. In to je verjetno edino, v čemer se pravzaprav sploh še lahko strinjamo z učenji aktualne etabrirane ekonomske teorije. Sam pa bi k temu dodal le še, da ta misel v celoti velja tudi za najbolj ugledne pravne šole.

nem predklasičnem ekonomistu Williamu Pettyju), ki pa sta ga tako Adam Smith kot kasneje tudi Karl Marx v svojih teorijah žal, zavestno ali ne, enostavno spregledala in zanemarila. Kajti, če ga ne bi, ekonomska teorija zanesljivo in v nobenem primeru nikoli ne bi mogla (s)kreniti **v smer utemel-**

jevanja »mezdnega« kapitalizma, ki je sicer že v samem temelju izven sleherne »naravne« ekonomske logike.

Trg dela kot tipičen »kvazitrg«

Najmanj, kar je, je namreč ena osrednjih institucij tega sistema, to je **t. i. trg dela**, že na prvi pogled **tipičen »kvazitrg«**, ki v resnici sploh ne sodi v »pravo« tržno gospodarstvo, ampak je v njem popoln tujek, ki nujno povzroča hude sistemske deviance v njegovem delovanju. In sicer **najmanj iz dveh ključnih razlogov**, ki jih je vsekakor v obravnavanem kontekstu treba posebej izpostaviti, preden podrobneje predstavimo samo bistvo Pettyjevega aksioma. In sicer:

1.

Prvič zato, ker **menjava na tem trgu niti »svobodna« niti »ekvivalentna«**, kar naj bi bilo tudi po veljavni ekonomski teoriji sicer temeljni predpogoj normalnega delovanja tržnega gospodarstva. Kajti, če so delavci **ekonomsko prisiljeni** prodajati svoje delo na trgu zaradi **»eksistenčne nujne«**, potem pač zagotovo niti približno ni mogoče govoriti ne o »svobodni«, še manj pa seveda o »ekvivalentni« menjavi.

Mezda/plača je namreč tudi teoretično zgolj **»tržna cena dela«**, tj. **protivrednost zgolj inputa**, ne pa **dejanskega outputa dela** v produkcijskih procesih, katerega trg s svojim zakonom ponudbe in povpraševanja seveda že objektivno sploh niti **ni sposoben ugotoviti**. Trg v resnici lahko objektivno ovrednoti le končni produkt (izdelek ali storitev) podjetja, o tem, kolikšni so »interni« prispevki dela in kapitala k temu produktu, pa seveda »nima pojma«. Zato je plača – za razliko od vseh ostalih faktorjskih dohodkov (t.j. dobičkov, rent in obresti) – danes **edini od teh dohodkov**, ki lastnikom konkretnega produkcijskega faktorja **ne prinaša nobenega ekonomskega donosa na njegov input**.¹⁰ Čeprav naj bi bilo sicer ravno v tem bistvo vseh produkcijskih faktorjev in njihovega vlaganja v produkcijske procese.

Dejstvo, ki je sicer še danes teoretično zelo skrbno prikrivano pod kopreno vseh mogočih in nemogočih teoretičnih floskul o »svobodi dela«, je torej, da je delo ravno prek tega famoznega in tako zelo opevanega (domnevno ekonomsko absolutno »pravičnega«(!?) mehanizma **»tržnega« plačevanja dela**, v tem sistemu v resnici **evidentno »ekonomsko izkoriščano«**. In za to ugotovitev pač nikomur ni treba prav nič klicati na pomoč Karla Marxa.

⁹ Jože P. Damijan (2014) *Kaj se dogaja z ekonomijo?* Delo, Sobotna priloga z dne 19. 4. 2014, str. 9. ČZP Delo. Ljubljana.

¹⁰ Tako imenovani variabilni del plače iz naslova delovne in poslovne uspešnosti, ki ga (v zelo različnih oblikah in obsegu) izplačujejo nekateri delodajalci, drugi pa ne, in je namenjen povečevanju delovne »motivacije« zaposlenih, seveda z »razdelitvijo« soustvarjenega produkta med lastnike dela in kapitala (skladno z njihovimi dejanskimi ekonomskimi prispevki) nimajo popolnoma nobene teoretične zveze.

2.

Drugič pa zato, ker se na tem trgu v bistvu opravlja »**prepovedana menjava**«. Delo namreč ni neka samostojna »stvar«, ki bi bila lahko kot taka predmet tržne menjave, ampak je neločljiva sestavina človeka. Če torej **prodaš delo**, v bistvu »**prodaš človeka**«, kar pa je seveda že od ukinitve sužnjelastništva naprej prepovedano. Zato je bilo ne nazadnje že s Filadelfijsko deklaracijo MOD iz leta 1944 tudi pravno **izrecno prepovedano delo obravnavati kot »tržno blago**«. Uvodna določba te deklaracije se namreč glasi: „*Delo ni /tržno/ blago*“ (ang. *Labour is not a commodity*).

A to je zaenkrat še vedno **res samo deklaracija**, sistem pa v resnici še danes

mogoče reči, koliko outputa je ustvaril en sam ločen input.«.

In tem ekonomskim resnicam pač verjetno res ni mogoče oporekati, hkrati pa se v njih skriva tudi praktično »**vs a znanost**« o **ideji ekonomske demokracije**. In k njim bi se nujno morala vrniti tudi etabliрана ekonomska teorija ter »**politično ekonomijo**« na teh osnovah, kot rečeno, zastaviti povsem na novo. Povsem enako pa velja tudi za korporacijsko- in delovnopravno teorijo, ki bi se nujno morali ponovno temeljito preprašati, na kakšni zdravorazumski podlagi so njihuni utemeljitelji sploh lahko pravno skonstruirali oziroma dobesedno »izumili« to povsem umetno delitev lastnikov dela in kapitala na »**delodajalce**« in »**delojemal-**

va« (ne pa ekonomije!) in teoretični nesmisel brez primere, ki z naravno ekonomsko logiko produkcije in produkcijskih odnosov nima popolnoma nobene zveze, ampak je z njo v več kot očitni opreki;

3. da nobeden od obeh temeljnih produkcijskih dejavnikov torej že objektivno **ni kakorkoli »ekonomsko pomembnejši«** od drugega (oziroma eden »v službi« drugega kot nekakšnega »delodajalca«), kar bi lahko opravičevalo kakršnokoli »sistemsko« nadrejenost njegovih lastnikov lastnikom drugega,

4. da sta torej pravica do enakopravnega soupravljanja produkcijskih procesov in dejanskemu prispevku dela k produktu sorazmerna udeležba pri njegovi razdelitvi »**naravni ekonomski pravici (tudi delavcev** in ne zgolj lastnikov kapitala, ki bi ju zato moralo kot taki vsekakor že zdavnaj priznavati tudi veljavno pravo,

5. da – če je nemogoče reči, koliko outputa je v produkcijskem procesu ustvaril en sam ločen input (tj. bodisi samo delo bodisi samo kapital) – iz zgoraj že navedenih razlogov zagotovo trg kot izključno menjalni mehanizem zadnji, ki bi to lahko »ugotavljal« s svojim zakonom ponudbe in povpraševanja, s tem pa tudi zadnji, ki bi bil lahko ekonomsko logično (poleg svoje logične vloge izvajalca ekvivalentne menjave produktov) sistemsko postavljen – tako kot je zdaj – tudi v vlogo »**regulatorja t. i. faktorke razdelitve dohodkov**« med soustvarjalce konkretnega produkta, in ne nazadnje,

6. da bi bila pravzaprav edina ekonomsko in pravno logična organiziranost »**podjetja**« kot temeljne produkcijske celice družbe »**popolnoma enakopravna oz. partnerska skupnost dela in kapitala ter njenih lastnikov**«.

Skratka, v enem stavku: aktualni »mez-dni« (tržno-menjalni) produkcijski odnos med delom in kapitalom je več kot očitno totalno skregan z najbolj elementarno ekonomsko logiko in **popoln sistemski anahronizem**, ki zagotovo ne sodi več v 21. stoletje kot »ero znanja in človeškega (in širše intelektualnega) kapitala«. Ekonomska in pravna teorija se bo torej vsekakor res morala slej ko prej neizogibno vrniti nazaj k *Pettyjevemu aksiomu*, ki sicer, kot rečeno, predstavlja tudi **osnovno teoretično podstat** celotni teoriji delavske participacije in ekonomske demokracije.

Ekonomskim resnicam Pettyjevega aksioma pač verjetno res ni mogoče oporekati, hkrati pa se v njih skriva tudi praktično »vs a znanost« o ideji ekonomske demokracije. In k njim bi se nujno morala vrniti tudi etabliрана ekonomska teorija ter »politično ekonomijo« na teh osnovah zastaviti povsem na novo.

temelji na čisto navadnem t. i. tržnem (mezdnem) delovnem razmerju, pri čemer tega osnovnega ekonomskega bista tega razmerja seveda **ni mogoče prikriti z nobenimi normami sodobnega delovnega prava**, ki so sicer namenjene varstvu osebnostnih pravic in dostojanstva delavcev v delovnem razmerju. Kar je sicer tudi edini namen delovnega prava kot samostojne pravne panoge, ki pa je sicer stara šele dobrih 100 let, torej bistveno mlajša od kapitalizma kot sistema, in ki kot taka njegovih institucionalnih temeljev v resnici prav nič ne spreminja.

Pettyjev aksiom

A vrnimo se k Pettyjevemu aksiomu. William Petty je to svojo pronicljivo ekonomsko misel, ki jo upravičeno imenujemo »aksiom«, in ki je v ekonomski literaturi sicer zelo pogosto citirana, vendar pa hkrati kljub svojemu globokem vsebinskemu pomenu potem teoretično enostavno kar »pozabljena«, **metaforično izrazil takole**:

»*Delo je oče proizvoda in zemlja (danes je to seveda »kapital«, op. p.) je njegova mati. Ne moremo reči, kateri je bolj pomemben za spočetje otroka: mati ali oče.*« Neoklasična ekonomska teoretika Samuelson in Nordhaus pa sta v 20. stoletju k temu – kot nekakšno samoumevno piko na i – pristavila še: »*Prav tako je ne-*

ce«, ki naj bi bili med seboj v »**mezdnem delovnem razmerju**«. To je bilo namreč ob zgoraj povedanem res prava pravcata pravna »umetnina«, ki se ji danes lahko samo čudimo z odprtimi usti.

Če temeljito preberemo citirane misli Pettyja, Samuelsona in Nordhaus, gre seveda za teoretično popolnoma »**neovrgljivo ekonomsko resnico**« o **naravni ekonomski logiki produkcije in produkcijskih odnosov** (zato se tudi upravičeno imenujejo »aksiom«, se pravi resnica, ki je ni treba posebej dokazovati). In ki ji tudi dejansko doslej ni še nihče niti poskušal teoretično oporekati. Iz njih pa nesporno izhaja:

1. da sta delo in kapital objektivno dva »ekonomsko« popolnoma enakovredna produkcijska dejavnika, ki eden brez drugega praviloma **nista sposobna ustvariti nobenega produkta**, ampak je **produkcija** že po definiciji proces ustvarjanja nove vrednosti v odnosih popolne vzajemne soodvisnosti dela in kapitala ter njihovih lastnikov (ne pa v odnosih nekakšne medsebojne »tržne menjave«), v katerem ekonomsko ni najti prav nobenih »**delodajalcev**« in »**delojemalcev**«;

2. da je tržno-menjalno (mezdno) delovno razmerje med »delodajalci in delojemalci« popolnoma umeten »**konstrukt pra-**

Sistemski vzroki za sedanjo »neenakost« lastninskih pravic nad delom in kapitalom

A ključno je seveda najprej pravilno identificirati globlje sistemske vzroke za že omenjeno temeljno sistemsko anomalijo, ki se kaže skozi **očitno »neenakost lastninskih pravic«** nad delom in kapitalom. Kajti, če ponovimo:

- lastninska pravica nad kapitalom zdaj njenim nosilcem zagotavlja **vse korporacijske pravice** glede upravljanja podjetij in prisvajanja njegovih rezultatov,
- lastninska pravica nad delom pa **načeloma popolnoma nobenih**, ampak delavcem zagotavlja samo mezdo/plačo kot golo tržno protivrednost inputa dela brez kakršnegakoli ekonomskega donosa.

Ta neenakost lastninskih pravic pa je seveda z vidika civiliziranih pravnih sistemov že v osnovi **nekaj naravnost nepojmljivega**.

Iskati vzroke za to sistemsko anomalijo v tržnem sistemu gospodarjenja in zasebni lastnini produkcijskih sredstev, kar je sicer, kot vemo, temeljna podmena marksistične politične ekonomije, je zagotovo povsem nesmiselno, kajti **ne eno in ne drugo seveda ni šele »izum« kapitalizma** v primerjavi s predhodnimi družbenoekonomskimi sistemi (sužnjelastništvo, fevdalizem).¹² Ti družbenoekonomski sistemi so – kljub obstoju zasebne lastnine in delovanju trgov – imeli povsem drugačne produkcijske odnose kot kapitalizem, torej ta dva elementa sama po sebi zagotovo nista ključni determinanti takšnih ali drugačnih produkcijskih odnosov med lastniki temeljnih produkcijskih faktorjev. Te namreč vzpostavlja takšen ali drugačen vsakokratni veljavni »pravni red«, ne pa lastnina in/trg.

Dejanski sistemski »izum« kapitalizma je pravzaprav zgolj »podjetniški način proizvodnje za trg« in čisto nič drugega. Ta pa niti približno ni pogojen ravno z »mezd-nimi« produkcijskimi razmerji, ampak bi lahko – in to v današnjih razmerah zagotovo

¹¹ Gostiša, Mato (2020) *Strnjeno o bistvu teorije ekonomske demokracije kot nove sistemske paradigme kapitalizma*, Ekonomska demokracija št 1/2020. Kranj.

¹² Zasebna lastnina obstaja že od razpada praskupnosti naprej, trgi pa, kot ugotavlja J. K. Galbraitha, igrajo pomembno vlogo v gospodarski zgodovini človeštva že od izuma kovanega denarja v 8. stoletju pr.n.št. dalje.

celo precej bolj učinkovito – potekal tudi v povsem drugačnih medsebojnih pravnih razmerjih med lastniki dela in kapitala. Trgi in zasebna lastnina torej definitivno nimajo popolnoma nobene zveze z aktualnimi »mezd-nimi« produkcijskimi odnosi, ki so, kot že rečeno, izključno »**produkt veljavnega prava**«, ne produkt neke »naravne« ekonomske logike. Ustvarilo jih je izključno **le pravo** (in edinole pravo jih zato lahko tudi spremenil!), naša ključna teza v zvezi s tem pa je, da:

1. v resnici ni najti popolnoma nobenega ekonomsko ali pravno relevantnega razloga za to, da ne bi mogli biti tudi v pogojih popolnoma zasebnolastniškega in tržnega gospodarstva ter podjetniškega načina proizvodnje za trg ti produkcijski odnosi **zasnovani kot popolnoma »enakopravni oz. partnerski (v pravem pomenu te besede)« in »ekonomsko neizkoriščevalski«**,

2. ampak ravno nasprotno – aktualnega mezdnege odnosa pravzaprav ni mogoče (več) teoretično **utemeljiti in opravičiti z ničemer**, še najmanj pa s tisto znano in pogosto slišano tezo, češ da naj bi bili v tem sistemu **lastniki kapitala edini, ki ekonomsko tvegajo**, kar je seveda precej nesmiseln argument. Tvegajo namreč – samo na drugačen način – tudi delavci, in to eksistenčno, karierno in v mnogih primerih tudi celo s svojim življenjem in zdravjem, ni pa jasno, zakaj naj bi bilo lahko **ekonomsko relevantno zgolj in samo finančno tveganje**. Ekonomija kajpak še zdaleč niso samo finance.

Nujna rekonstrukcija pravne zasnove temeljne ekonomske celice družbe

Če hočemo torej v temelju spremeniti aktualni kapitalizem v smeri ekonomsko učinkovitejše, socialno pravičnejše in tudi okoljsko odgovornejše družbene ureditve, je nujno treba **odpraviti** sedanji »mezd-ni« produkcijski odnos med delom in kapitalom ter njunimi lastniki in ga **nadomestiti** s pravim »partnerskim« razmerjem. To pa je v bistvu možno samo na en način, tj. z radikalno spremembo veljavne pravne zasnove kapitalistične korporacije kot »**temeljne produkcijske enote« oziroma »osnovne ekonomske celice« družbe**.

Ta je zdaj, kot že rečeno, zasnovana kot »**pravna združba (zgolj) kapitala in njegovih lastnikov**« (tj. brez dela in njegovih lastnikov, ki so z njo samo v delovnem razmerju!), ki ji pravni red priznava **status delodajalca**, ki lahko delo – enako kot svoja druga produkcijska sredstva (tj. delovna sredstva in predmete dela) – **prosto kupuje na trgu** za plačo kot »tržno ceno delovne sile«. Delo torej kljub drugačnemu načelnemu zatrjevanju ekonomske teorije, sistemsko v resnici nima statusa »produkcijskega dejavnika« v pravem pomenu te besede, temveč status »produkcijskega sredstva« v rokah delodajalcev.

Rešitev je torej izključno v tem, da se pravna zasnova podjetja kot pravne osebe (korporacije/gospodarske družbe) čim prej preoblikuje v smeri povsem enakopravne oziroma partnerske »**pravne skupnosti/združbe dela oziroma človeškega kapitala in finančnega kapitala ter njihovih lastnikov**« (Slika 4). Ali povedano drugače:

Slika 4: Okvirna pravna zasnova ekonomsko demokratičnega partnerskega podjetja

Vir: Gostiša Mato (2020)¹¹

1. inštitut kapitala podjetja bi bilo treba razširiti z vključitvijo in povsem enakopravno sistemsko obravnavo tudi **človeškega kapitala** (kot dela »materialnega« subs-

sedanjega t. i. »lastniškega« modela upravljanja in razdelitve dohodkov z **modelom »enakopravnega« soupravljanja ter udeležbe pri poslovnih rezultatih** (dobičkih ali

praktično »takoj«. Torej pri tem brez dvoma ne gre za **nikakršno utopično idejo**. Takšna bo morda le toliko časa, dokler bo pač tudi aktualno politiko obvladovala arhaična »klastična« ekonomska in pravna teorija kapitalizma.

Če hočemo v temelju spremeniti aktualni kapitalizem v smeri ekonomsko učinkovitejše, socialno pravičnejše in tudi okoljsko odgovornejše družbene ureditve, je nujno treba odpraviti sedanji »mezdni« produkcijski odnos med delom in kapitalom in ga nadomestiti s pravim »partnerskim« razmerjem. To pa je v bistvu možno samo z radikalno spremembo veljavne pravne zasnove kapitalistične korporacije kot »temeljne produkcijske enote« oziroma »osnovne ekonomske celice« družbe.

Evolutivni razvoj ekonomske demokracije kot novega družbenoekonomskega sistema

Ker pa je tako zamišljena »ekonomska demokracija« kot nek v temelju nov – čeprav načeloma še vedno povsem tržen in zasebnolastniški – družbenoekonomski sistem zaenkrat lahko šele dolgoročna vizija, ki bo uresničljiva šele, ko bo izpolnjen zgoraj navedeni pogoj predhodne »teoretične preobrazbe«, pa naj bi ta razvoj potekal v dveh fazah (Slika 5), in sicer:

- 1) v **I. fazi** bo treba poskušati že v okviru obstoječega sistema **do maksimuma razviti vse tri uvodoma navedene oblike sodobne organizacijske participacije zaposlenih**, torej:

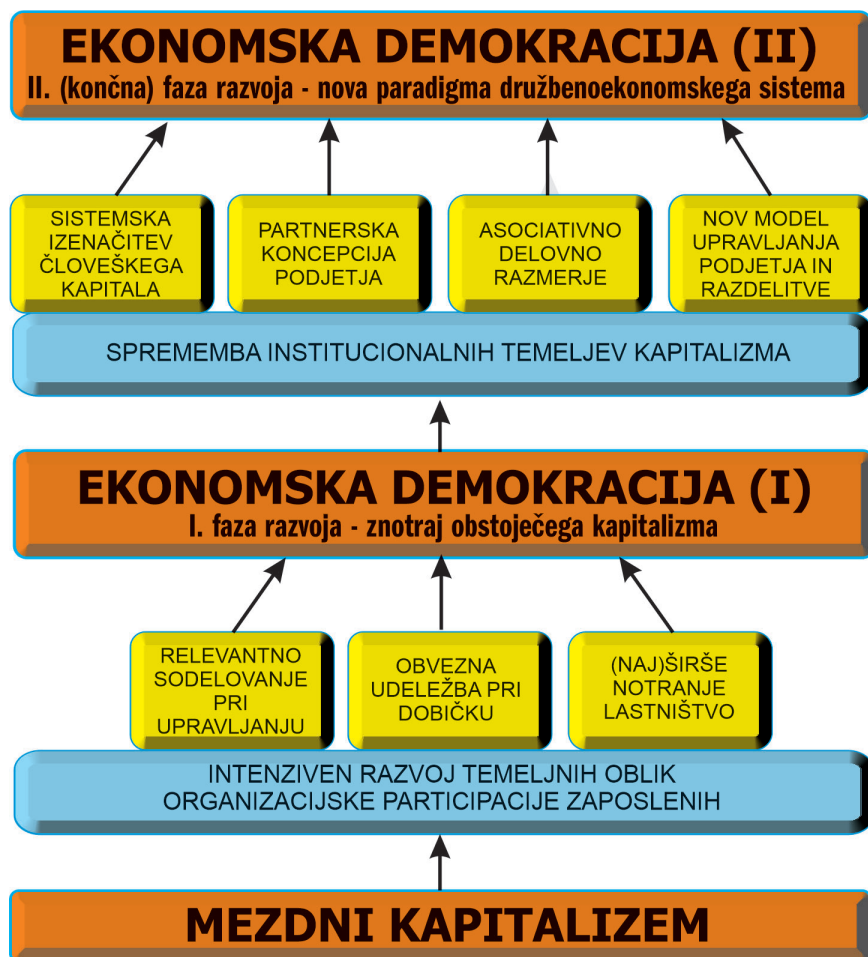
trata korporacij skupaj s finančnim) ter **njegovo umestitvijo v bilance stanja** (kot podlago za določitev obsega pravic delavcev do soupravljanja in udeležbe pri dobičku¹³), kar bi verjetno zahtevalo tudi izpolnitev t. i. računovodstva človeških zmognosti, ki je za zdaj še v povojih (do takrat pa so sicer že na voljo tudi nekatere enostavnejše rešitve¹⁴);

2. delavci kot lastniki človeškega kapitala pa bi morali skupaj z lastniki finančnega kapitala postati **povsem enakopravni »člani korporacij«** (in s tem del njihovega »personalnega« substrata), kar bi samodejno pomenilo tudi ukinitvev sedanjega »mezdnega« delovnega razmerja in njegovo **nadomestitev s t. i. asociativnim (povezovalnim, partnerskim) delovnim razmerjem** med lastniki obeh temeljnih produkcijskih faktorjev, ter nadomestitev

izgubah) skladno z dejanskimi prispevki enih in drugih k produktu.

Potreben je torej izključno samo **pravni poseg** v obstoječ družbenoekonomski sistem brez kakršnegakoli poseganja v zasebno lastnino in tržni sistem gospodarjenja. Kar pa je, če bi obstajala ustrezna politična volja, seveda najmanjši problem. V praksi je to možno storiti razmeroma zelo hitro,

Slika 5: Evolutivni razvoj ekonomske demokracije kot novega družbenoekonomskega sistema

¹³ Strukturni kapital kot druga sestavina intelektualnega kapitala je, kot že rečeno, v bistvu »ekonomska solastnina« lastnikov človeškega in finančnega kapitala (sorazmerno z deleži človeškega in finančnega), zato z vidika določanja obsega korporacijskih pravic enih in drugih ne igra bistvene vloge.

¹⁴ Že zdaj namreč obstajajo tudi precej enostavnejši (in za obravnavane namene po potrebi tudi takoj uporabni) možni modeli za vrednotenje človeškega kapitala. Na primer model dodane vrednosti intelektualnega kapitala – VAIC (*Value Added Intellectual Coefficient*)« oziroma t. i. *Puličev model*, imenovan po njegovem avtorju, svetovno priznanem hrvaškem ekonomistu Anteju Puliću. Ta model za vrednotenje različnih sestavin intelektualnega kapitala namreč uporablja bilančne podatke. Izhodišče so stroški dela kot finančni ekvivalent človeškemu kapitalu, na katerega moramo gledati kar najširše in upoštevati, na primer, tudi izobraževanje. Posebnost tega modela pa je, da so »stroški dela« obravnavani kot naložba in ne kot poslovni strošek.

- »relevantno«, ne zgolj neko marginalno soupravljanje,
- »obvezno«, ne zgolj nekakšno »prosto-voljno« udeležbo pri dobičku in
- najširše možno, ne zgolj »menedžersko« notranje lastništvo,

za kar je neizkoriščenega prostora glede na uvodoma povedano zaenkrat še ogromno;

2)

v **II. fazi**, ko bodo razmere zrele, pa opraviti še omenjeno institucionalno rekonstrukcijo

veljavnega modela kapitalistične korporacije in meznega delovnega razmerja, kar bo pomenilo **dokončen prehod v »pravo« ekonomsko demokracijo**.

Razvoj delavske participacije v obstoječih sistemskih okvirih

Drugi del tega programskega manifesta je namenjen teoretični argumentaciji pospešenega razvoja vsake od treh temeljnih oblik sodobne organizacijske participacije zaposlenih posebej, ki pa je na tem mestu

ne bomo podrobneje predstavljali. Omenimo naj le, da poleg zgoraj predstavljene **teorije ekonomske demokracije** kot anti-poda »klasični« in »marksistični« ekonomski in pravni teoriji kapitalizma, pomembno teoretično podstat sodobne delavske participacije predstavljajo tudi:

- **t. i. motivacijske teorije** in
- **teorija družbene odgovornosti podjetij**,

o katerih pa morda več še ob kaki drugi priložnosti.

ZA UČINKOVITO SOUPRAVLJANJE – VARNOST IN ZDRAVJE PRI DELU

Piše:
Alojzij Boc

Smernice in priporočila za delovanje svetov delavcev in ZSDS na področju varnosti in zdravja pri delu

Eden pomembnejših »strateških« programskih dokumentov, sprejetih na nedavnem strokovnem posvetu Združenja svetov delavcev Slovenije (ZSDS), je zagotovo tudi obsežen dokument z gornjim naslovom, ki podrobneje opredeljuje konkretne cilje ter smernice in priporočila za bodoče delovanje tako svetov delavcev v podjetjih kot tudi združenja na enem osrednjih področij soupravljanja, tj. na področju zagotavljanja varnosti in zdravja delavcev pri delu (VZD). Zaradi pomembnosti tega dokumenta, ki vsekakor lahko predstavlja dobrodošel pripomoček, v bistvu kar neke vrste »priložnik« svetom delavcev za učinkovito uresničevanje njihovih zakonskih nalog in pristojnosti na tem področju, v tem prispevku povzemamo njegove ključne poudarke¹.

Poleg celovitejše predstavitve veljavne zakonske ureditve tega področja in priporočil za delovanje svetov delavcev v okviru te ureditve, je glavni poudarek dokumenta predvsem na **»strateških« ciljih in smernicah** za bodoče angažiranje svetov in ZSDS, ki pa bo vsekakor zahtevalo tudi nekatere:

- bistvene spremembe v dosedanjih prioritetah in načinih delovanja svetov delavcev,
- precej radikalne posege v sedanjo normativno ureditev veljavnega sistema/modela varnosti in zdravja pri delu v smislu krepitve vloge delavskih predstavnikov pri urejanju tega področja, vsekakor pa tudi
- neko posebno obliko organiziranosti v okviru združenja (»Sekcijo za VZD«), ki se bo tudi specializirano ukvarjala s tem področjem.

Vsebina dokumenta je razdeljena na **šest poglavij**, na kratko povzetih v nadaljevanju, še prej pa morda le še nekaj misli o tem, zakaj ZSDS temu področju pripisuje resnično **»izjemen pomen«** in mu zato namenja tudi poseben programski dokument.

VZD mora biti vedno »primarno« področje angažiranja svetov delavcev

Ena najbolj elementarnih, obenem pa tudi primarnih nalog svetov delavcev v podjetjih in pri drugih delodajalcih je zagotovo **skrb za varnost in zdravje delavcev pri**

¹ Dokument kot celota je objavljen na spletni strani ZSDS na naslovu:

<https://www.delavska-participacija.com/wp-content/uploads/2022/10/Smernice-in-priporo%C4%8Dila-za-delovanje-sd-na-podro%C4%8Dju-VZD-okt.2022-1.pdf>.